

A socialismus válsága.

Írta: HORVÁTH LAJOS.

A tizennyolczadik század az elméleti politikát, a tizenkilencedik a közgazdaságtant adta a társadalmi tudományoknak, a huszadik század főproblémája előreláthatólag a társadalmi egyensúly kérdése lesz. Ennek a kérdésnek nyers anyaga úgyszólván készen áll abban a mozgalomban, amit gyűjtőnévvel socialismusnak nevezünk. E mozgalom óriási méretei, a mai társadalom bonyolódott szerkezetéhez illeszkedő bogozottsága és részletei, s főleg az a körülmény, hogy a kialakulás folyton változó folyamatában kell megfigyelni, az áttekintést rendkívül megnehezíti. A nehézséget szinte a legyőzhetetlenségig fokozza az a tény, hogy a sociális mozgalom közelről érinti mindannyiunk életviszonyait s elhatárolólag nyúl bele érdekeinkbe s ekkép az emberi lélek indulati elemeit nagy mértékben befolyásolja s ezen az utón értelmi működésünknek, főleg pedig ítéletünknek is irányt szab. Az indulati elemnek ezt a determináló hatását a socialismus híveinél és bírálóinál egyaránt ki lehet mutatni. A socialista mozgalomnak sokáig csak hívei és ellenségei voltak. A hívek valami nagy igazságtalanság határozatlan, de sajgó érzetétől gyötörtén kemény leczkéket olvastak a fönnálló rend fejére és vonzó színekkel festették ki egy jobb kor képét, melynek mihamarább el kell jönnie. Erre előállottak a fönnálló rend védői s a »logika szerűjén — amint CARLYLE mondta — agyoncépelték a socialista tanokat kimutatván azok »logikai« tarthatatlanságát.« Sokáig folyt ez a különös párbeszéd, amelyre igen jól lehet alkalmazni azt, amit LEIBNITZ mondott a bölcséleti vitákról, hogy t. i. mindkét félnek igaza van abban, arnit állít és nincs igaza abban, amit tagad. Bár a vita vég-

leges eldöntésének s a socialista mozgalom egységes, átfogó és egyetemes szemléletének ideje – véleményünk szerint – még el nem érkezett, a társadalmi s főleg a bölcséleti tudományok mai állása nagy segítségünkre lehet abban, hogy a socialista mozgalom lényegét és alaptermészetét, nemkülönben kialakulásának főirányát fölismerjük.

A socialista mozgalomnak a múltból fölkatatott analógiái érdekesek ugyan, de gyakorlati jelentőségük igen kevés. A történelem egyes korszakaiban fölmerült hasonló mozgalmaknak a maival való elvi egybefüggését s különösen okozati kapcsolatát, folyamatosságát kimutatni aligha sikerül. Lényeges különbség van e tekintetben a socialismus és a bölcsélet között. A socialismus, mint általában a társadalmi tudomány minden ága, a tapasztalati tudományok közé tartozik; összes rávonatkozó ismereteinket megfigyelés útján szerezzük. A bölcsélet területe ezzel szemben a belső szemlélet, az én és a külső világ helyes viszonyának megállapítása s így módszerében rokon a költészettel. Bármely korban élt tehát egy gondolkozó, aki e viszony lényegének fölismeréséhez érvényes adatokat, igazságokat szolgáltatott, ezt a gondolkozót e téren eredményeket elért más gondolkozókkal szerves kapcsolat fűzi össze. Azért a bölcséletben, helyesebben a metaphysikában nincsenek elszigetelt gondolkozók s a bölcsélettel foglalkozói nem fogja meglepni, ha tanulmányai során Krisztus előtt századokkal élt bölcselők gondolataival, mint érvényes igazságokkal, találkozik. Erről a szellemi kölcsönösségről, amely az idő határait túllépi, mondja SCHOPENHAUER: »egyik óriás hívja a másikat századok szakadékain és sivatagján keresztül és a mélységben odalent zúrzavarban nyüzsgő törpék feje fölött folyik e fönséges szellemek társalgása«. Ily értelmű összefüggés a mai socialismus s a múltban megfelelő rokonmozgalmak között nincs. A mai socialismust, mint a mai társadalmi viszonyokban gyökerező s annak szellemi és physikai erőforrásaiból táplálkozó jelenséget, a jelenben és zárt egységében kell tekintenünk.

A mai socialismus élettartamának körülbelül a felére esik MARX KÁROLY föllépése, helyesebben érvényesülése. MARX M socialismus élettörténetében azt a szerepet játsza, amit a víz választók a vizek folyásának meghatározásánál. A MARX előtti

socialismus eszmeköre azonos volt a politikai szabadságtörekvések eszmekörével. Törekvéseik elméleti alapjául az általános emberjogok szolgáltak s etnikai alapjuk közös volt koruk társadalmáéval. MARX föllépése gyökeres irányváltozást jelent. BACON mondja korának tudományáról, hogy az egynehány embernek a fejében mint a börtönben ült. MARX azzal az igénynyel lépett föl, hogy egyes álmódózók fejéből intézményekben élő valóságba viszi át a javak méltányos megosztásának eszméjét, A korábbi socialismust utópiának tartotta, saját hivatását pedig abban látta, hogy ebből az utópiából tudományt csináljon. Azt állította, hogy a társadalmi tényezők vizsgálatánál úgy kell eljárunk, mint ahogy a természettudós eljár a természet erői megnyilatkozásának megfigyelésénél. Amint a vegyész szenvedelem nélkül érdekli a vegyirokonság, a physikust az egymást vonzó és taszító erők vetekedése, akként kell a társadalom erői küzdelmének foglalkoztatni a sociologust. Azt állította továbbá, hogy ő ezt az érzelmességtől ment tárgyilagosságot alkalmazta megfigyeléseiben s ezen az utón jutott a társadalmi jelenségek megértésének új és egyedül helyes szempontjaihoz. Ezek szerint mindenekelőtt tagadta a lelki tényezők elemi, alapvető jellegét a társadalmi viszonyok kialakulásában s azt állította, hogy e tényezők kialakulásában döntő jelentősége a gazdasági berendezkedésnek van, annak a rendszernek, amely szerint a társadalom anyagi életszükségeit előállítani és tagjai közt megosztani szokta. Ennek az elvnek alapján a történelmi eseményeket új világításba helyezte s ennek alapján fogott hozzá saját kora társadalmi berendezkedésének bírálatához. E föladat keresztülvitelénél az előbbi feltevéshez egy újabbat fűzött. Föltette azt a kérdést, mikép állott elő a mai termelési rendszerben a termelési erőknek egyesek kezében való fölhalmozódása. Ha ez a természet erőinek szabályszerű működése folytán állott elő, akkor az ellen az ember tehetetlen. Minthogy azonban ő e termelési rendszert a priori hibásnak tartotta, annak az elismerése, hogy ezt a hibás rendszert a természet erőinek működése szükségszerűleg hozta létre, egyenesen a fatalismusba vezetett volna. Szükséges volt ennél fogva az eredményt egy idegen tényező kártékony beavatkozásának minősíteni. Azt állította tehát, hogy a gazdasági

javak értékét kizárólag a munka adja meg s a javaknak egyesek kezében való fölhalmazódása úgy állott elő, hogy a munkát végző nem kapta meg munkája teljes ellenértékét, hanem a jogtalanul visszatartott különbözet 'halmazódott föl az egyesek kezében. Azt állította, hogy a kizsákmányolásnak ez a rendszere következetesen halad mindaddig, míg beáll az az állapot, hogy egyfelől az összes javak egynéhány ember kezében halmazódnak föl, másfelől pedig ezzel szemben áll a dolgozó, de teljesen szegény tömeg. A depossessionnak ez a végletekig vitt fokozása természetesen és zökkenés nélkül fogja eredményezni azt, hogy a javakból kizárt tömeg, mint közösség veszi át a javak birtokát s ezzel beáll az új és kívánatos termelési rendszer.

Nagyon természetes, hogy egy olyan társadalmi elmélet, amely ennyi föltevésen alapszik, sem a gyakorlati élet próbáját, sem az elmélet kritikáját sokáig állni nem tudja. MARX gazdasági tanait a gazdasági írók egész sora azonnal megjelenésük után beható bírálat alá vette és kimutatta, hogy a munkaértékelmélet RICARDO eszméinek félreértésén alapul, hogy az érték nem kizárólag a munkától függ s a tőke nem a kizsákmányolás eredménye. A lélektan újabb irányai kimutatták MARX rendszerének lélektani gyöngeségét és a lelki tényezők szerepének teljes félreértését. Kimutatták, hogy az ember lelkében lassú, de észrevehető nemesbülés, vagy ha úgy tetszik, alkalmazkodás végbemenetele tapasztalható, amely az egyes sociális értékét növeli. Az ethika újabb irányai kimutatták, hogy vannak olyan általános elvek, amelyek minden emberi társulásban szükségképpen érvényesülésnek s e társulás föltételei, tehát elemibb, alapvetőbb, megelőzőbb jellegűek, mint a gazdasági tényezők. Kimutatták, hogy ezeknek az a priori erkölcsi eszméknek mily nagy szerep jut abban, hogy egy-egy forradalmi vagy reformkorszakban a lelkeket az új változások, átalakulások befogadására előkészítsék. Végül kimutatták, hogy az akarat autonómiája, az egyedi jellem fejlesztése, az erkölcsi színvonal emelése a társadalmi haladás és jólét megvalósításában az egyén physikai szükségleteivel legalább is egyenlőrangú tényezők. Ez egyesült és pozitív eredményekben is termékeny bírálat hatása alatt MARX hívei is beismerik, hogy mesterük tanítása, abban, amit állít, a kritikát ki nem állja.

Tudományos kutató vagy értékes megfigyelésekkel, vagy a kutatás helyes módszerének megállapításával szerezhet érdemeket. MARX mindkettőre számot tart. A gazdasági rendre vonatkozó megfigyelései azonban – amint láttuk – alapjukban tévesek és föltétlenül érvénytelenek, a »negyedik rend« hivatására s a jövő kialakulására s küzdelmeinek döntő szempontjaira vonatkozók pedig rendkívül túlzottak és nem újak. Az ő korában ezek a dolgok útszélén fekvő igazságok voltak, amikre számtalan író egyidejűleg rájött, úgyszólván csak le kellett értük hajolni. Valami különös iróniája folytán a sorsnak a rendszer »tudományos« megalapozásának kísérletei mind dugába dőltek s maradt egyetlen positivum gyanánt a jövedelemeloszlás egyenlőtlensége körül folyó évezredes vita és az a sejtélem, hogy az egyenlőtlenség okát a mai tulajdoni rendszerben kell keresni. Szóval a »tudományos« socializmus nem vitt tovább az »utopistikus« socialismusnál.

Ami pedig MARX-nak azt az állítását illeti, hogy a társadalmi jelenségek vizsgálatára a természettudományok módszerét alkalmazta, a sociologus előtt csak üres szólam. Ugyanis még a természettudományok egyes ágaiban is más és más a megfigyelés módszere, aszerint, amint a jelenségek nyilvánvalók, avagy burkoltak s egyszerű észrevétel vagy pedig kísérlet, mérés, összehasonlítás stb. útján válnak észlelhetőkké. A sociologiai megismerés helyes módszerét pedig éppen a társadalmi jelenségek rendkívül bonyolódott összefüggése és elburkolt, rejtett volta miatt megállapítani a mai napig senkinek sem sikerült s valószínűleg nem egy ember, hanem sokaknak türelmes, kitartó vizsgálódása, munkája fogja azt fölfedezni. MARX állításában tehát csak annyi igaz, amit ösztönszerűen megérezett, hogy t. i. a sociologia módszere lényegileg a tapasztalati tudományok módszerével azonos; tehát nem a matematika, bölcelet vagy aesthetika módszerével.

Különösen érdekes az, hogy MARX, aki állítólag természettudományos módszer szerint vizsgálta a társadalmi tüneteket, a természettudományos kutatás legelemibb követelményét, azt t. i., hogy a jelenségek vizsgálatához elfogulatlan elmével kell fogni, mennyire elhanyagolta. Valóságos mániákus módjára jár a világban s mindenütt csak a rögeszméit látja. A tudomány igazi bajnoka mindig készen áll arra, hogy leg-

kedvesebb eszméjét, elméletét, melyen évek hosszú során át dolgozott, fölládozza az igazságnak. Nem így MARX; Ő a hypnotisait érzéketlenségével megy el mindamellet, ami kedves eszméivel ellentmondásban van, de a hypnotisait túlérzékenységgel reagál mindenre, ami azokkal összehangzik. Ennél tudománytalanabb eljárást képzelni sem lehet. Teljesen ráillik az, amit BACON mond a helytelen tudomány balfogalmairól: »Az értelem nem hasonlít valami száraz fényhez – mondja az angol bölcseleő – hanem az akarattól és szenvedélyektől nedvet kap. Innen van, hogy kénye-kedve szerint alkotja a tudományokat. Mert az ember leginkább azt akarja igaznak tartani, amit hisz. Elveti hát a nehezét türelmetlenségéből a kutatásban, el a józant, mert reményeit korlátozza; a természet mélyét elveti babonából, a kísérlet világosságát elbizakodottságból és gögből...; szóval érzelmei számtalan s néha észrevehetetlen módon elferdítik s megrontják az értelmet.« Súlyosbítja elfogultságát még az is, hogy kedvencz elméletének még a jóhiszeműséget is fölládozza. Értékelmélete, amelylyel minden értéket a munkából vezet le, annyira ellenkezik az árképződés reális tényeivel, hogy lehetetlen volt ezt észre nem vennie. De ragaszkodott ehhez az elmélethez, mert »nélkülözhetetlen alapja volt a gazdasági rendszernek, amely a capitalistikus társadalom viszonyait és a többletértéket mint a társadalmi kizsákmányolás forrását akarta magyarázni.«¹⁾ Ily módszerrel népgyűlésen könnyebb sikert aratni, mint a tudományban.

Egy nagy szóbőséggel megáldott agitátor egy alkalommal arról beszélt hallgatóinak, hogy a piaczi árak elviselhetetlenül magas volta miatt emelt panaszokkal szemben az eladók azzal védekeznek, hogy az árakat nem ők szabják meg, hanem a kereslet és kínálat törvénye. „Ha ez igaz – folytatta a gyorsbeszédű szónok – akkor ezt a kegyetlen törvényt el kell törölni.” – Ennél a mondásnál a jó ember szeme előtt bizonyára a képviselőház lebegett, ahol minden nagyobb nehézség nélkül hozzák és eltörölik a törvényeket. Ezzel az észjárással közel rokonságban áll MARXNAK „a híres érték” ellen folytatott szélmalomharcza. MARX ugyan KANTOT nem sokra becsülte ami már magában is jellemző, de mint

¹⁾ FÖLDES BÉLA: A socialismus 11. k.

bölcseleti műveltségére büszke embernek még sem lett volna *szabad* elfelejtenie, hogy az értékelés szemléletünknek velünk „született formája. Míg ugyanis az érték tárgyikig egy matematikai függvény, alanyikig: bennünk levő törvény, logicum, amit nem lehet csak úgy egyszerűen eltörölni, amint azt MARX és ENGELS a socialista társadalomban akarják, mert ellentmond a munkaérték-elméletüknek.

Akármelyik oldalról nézzük tehát MARX tanításainak értékét nemleges eredményre jutunk. Sőt ha társadalmi fejlődésünk irányát lelkiismeretesen tanulmányozzuk, logikai szűkségszerűséggel rájövünk, hogy MARXNAK, ennek a confusus polyhistornak, a socialismus inkább kárát vallotta, mintsem hasznát látta.

A socialismus ugyanis, amint azt PROUDHON lángeszének egyik szerencsés villanásában fölismerte, alaptermészetében vallási mozgalom. Alapja az ember lelkében az igazságosság iránt élő hit és benső vágyakozás. PROUDHONNAK ezt a fölfogását a közgazdaság- és társadalomtan újabb irányai:

SCHMOLLER, SCHÄFFLE, KIDD, MASSARIK, WARD stb. igazolták.

MARX ezt a vallásos jelleget lefokozta s a mozgalmat vályúkérdéssé súlyesztette. E tényének boszuló hatása most érezhető, amikor iskolája óriási fejtelenség közepette keresi a megtagadott erkölcsi alapot. Hogy a lenézett KANT társadalombölcselete mennyivel mélyebb és igazabb a MARXÉNÁL, azt a „vissza KANTHOZ” jelmondattól vezérelt mozgalom legjobban igazolja, amely a jogok ethikai alapja helyébe a kötelességeket teszi. De igazolják KANTOT a socialismusban újabban erősen lábrakapott eszményesebb irányzatok is, amelyek a socialismus célját nem a közelfekvő anyagi sikerekben keresik. Így a syndicalismus alapjában a marxi erkölcsitagadás, a lelki sivárság ellen támadt visszahatás. COMTE, a positivista bölcselet, a mai társadalom összetartó és mozgató erőinek rugójául kicsinyli a krisztusi parancsot, hogy t. i. szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. A mai társadalomban, hogy haladhasson, az emberszeretetnek meg kell haladnia az önszeretetet. – Az egyén, amikor a társadalmi viszonylatba belép, fölládozza szabadságának egy részét. Ez az áldozathozatal, ez az önkorlátozás a mai társadalomban sokkal nagyobb fokban kívánatos, mint bármely

előző társadalomban. – Az egyéni önkorlátozásnak, a türelemnek, megértésnek, békének és kitartó küzdesnek ezt a parancsát a társadalom minden tagjának benső meggyőződésévé kell tenni. A COMTE által kívánt altruismust a syndikalista irány a vértanúk hősiességének és az askéták önmehtagadásának fokára emeli. Lehetünk a syndicalisták taktikája és eszközei tekintetében bármily lesújtó véleménynyel, de lehetetlen szemet hunyni az előtt, hogy erkölcsi túlköveteléseikben a tömeglélek mély ismerete és megértése nyilatkozik meg. Helyesen mondja VOGÜÉ: „Az emberek mindkevésbé követelők eszmétek tekintetében, mind skeptikusabbak a programokkal szemben. Naponkint ritkul azoknak a száma, akik a tanok föltétlen erejében hisznek. A jellem az, ami őket elcsábítja még akkor is, ha erélyét gonosz tettek elkövetésére fordítja, mert vezetőt ígér és biztosítja a vezénylet szilárdságát, amely minden emberi társulás legelső szükséglete. *Az ember született jobbagya minden erős akaratnak, melyet maga előtt lát.*» A syndicalisme ily értelemben iparkodik jellemeket fejleszteni. A társadalomnak, hogy a haladásnak naponkint növekvő terheit viselni képes legyen, edzett jellemekre van szüksége. A természet titkos műhelyében, amelynek célját emberi szem ki nem fürkészheti, aczélt kovácsol s a syndicalismust – úgy látszik – pörölyül használja. Ígérj kényelmet, jólétet és könnyű megélést: ellepnek az élősdiék. De ígérd a katona vas fegyelmét, a háború nélkülözéseit és kösd össze egy elérhetetlen ideállal: érczgyűrűként vesz körül a férfiak serege. Ez az emberi természet legvígasztalóbb vonása. Ez a sociologia energistikus törekvéseinek egyedüli biztosítója. Aki ezt az igazságot föl nem ismeri, nem nevezhető nagy embernek. Aki ezt mehtagadja, nem alkothat maradandót. MARX tagadta, innét tanainak benső gyöngesége. Gondolatai az abstractiok végletein járnak, de nincs meg bennük a valóság igazi visszképe. Nyelvezete a szenvedély végletein jár, de nincs benne tűz.

Különösen érdekes a marxismusunak művelődésünk alapvető kérdéseivel szemben való állásfoglalása, amelyből világosan kitetszik a forradalmi irány fokozatos közeledése a »polgári« fölfogáshoz. A forradalmi irány figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a társadalmi átalakulás folyamata

igen lassú. E tévedés onnét származik, hogy a forradalmi irány az értelmi tényezők szerepét a társadalomban túlbecsüli. SPENCER önéletrajzában beismeri, hogy fiatal korában maga is beleesett ebbe a tévedésbe és csak fokozatosan jött rá, hogy az intézmények a jellemektől függnek és lényegükben gyorsabban meg nem lehet őket változtatni, csakis a jellemek változásával lépést tartva.

E szempontból a socialismus gyökeres újítási törekvései a házasság, család, tulajdon, vallás és állami szervezet terén csak délibábok kergetése. A legújabb socialista irány maga tiltakozik legjobban az ellen, hogy a jövő alakulására nézve hozzá kérdést intézzenek. KAUTSKY szerint semmi más párttól sem követelnek jóvendölést, nem jogosult tehát a socialis-táktól sem ilyent követelni. Ebben az állásfoglalásban elég adag hypokrisis van. Mert különbséget kell tenni mindenekelőtt a socialismus és a politikai pártok között. A politikai pártok ugyanazon társadalmi rend alapján állván, szüksége sem merül föl annak, hogy egy új társadalmi berendezkedésre vonatkozóan nézetüket kikérjék. Egyebekben azonban komoly ellen-zéki párttól a kormányon levő párt kritikáján fölül komoly és megvalósítható programot is elvárnak. Politikai párttól is megkövetelik, ha egy intézményt eltörölni kíván, hogy megmondja, mit állít helyébe. Épp ily kötelessége a socialismus-nak meghatározni, hogy mily úton-módon akarja elvégeztetni azokat a föladatokat, miket mai napság az általa ostromlott intézmények végeznek el. Amíg erre elfogadható feleletet nem tud adni, kritikáját – bármi hasznos legyen is az máskülön-ben – csak elméleti értékűnek lehet tekinteni. Valami olyan-nak, ami mögött csak határozatlan óhajítások s nem megvalósítható elvek vannak.

A társadalmi radicalismus kilátástalansága tehát lélektani okokon nyugszik s a mai socialismus válságának csak kisebb-bik tényezője. Sokkal nagyobb szerepet játszik ebben a vál-ságban a rendszer erkölcsi megalapozásának a hiánya. Az antagonismus nem ethikai alap. Gyűlölségre nem lehet tár-sadalmat fölépíteni. Az osztályharcz elmélete alkalmatlan arra, hogy általa tömegeket nagy célok felé vezessünk, attól elte-kintve, hogy petitio principii-t rejt magában, mert eleve föl-teszi, hogy az alsóbb osztályok jobbak, mint a felsők.